

BATLLE, Mar (1999): *Patriotisme i modernitat a “La fi del comte d’Urgell”*. Una aproximació a les fonts de l’obra, l’anònim autor i l’historiador Jaume Ramon Vila. Barcelona: Curial / PAM, 142 p.

La fi del comte d’Urgell és, molt probablement, l’obra catalana que ha estat més envoltada de polèmica al llarg dels darrers cent anys. Si, d’una banda, ha viscut fins a tres edicions contemporànies (Barcelona: *Revista Catalana*, 1889, a cura de Jaume Colell; Barcelona: *La Veu de Catalunya*, 1897; i Barcelona: Els Nostres Clàssics, 1931, a cura de Xavier de Salas Bosch), l’obra ha suscitat també un viu debat historiogràfic al voltant de la seva autoria, datació i intencionalitat —fet i fet, sobre la seva condició de text coetani o de falsificació erudita, molt posterior als esdeveniments que narra.

Si bé la publicació de l’obra en la prestigiosa col·lecció Els Nostres Clàssics, aleshores sota la direcció de Josep Maria de Casacuberta, assenyalà la majoria d’edat del text, corroborada per la seva utilització com a font històrica per part d’autors com Ferran Soldevila, Antoni Rovira i Virgili i Jaume Vicens i Vives, *La fi del comte d’Urgell* ha viscut, de llavors ençà, una agra polèmica —d’alguna manera paral·lela a la que envoltà el *Llibre de feyts d’armes de Catalunya* de Bernat Boades, també publicat a la mateixa col·lecció, fins al demolidor —i, per ara, definitiu— estudi de Miquel Coll i Alentorn (1948).

Així, l’historiador aragonès Andrés Giménez Soler es convertí en abanderat de la inautenticitat del text, per bé que la seva actitud basculà de la crítica a la parcialitat del document (Giménez Soler, 1899) —que, ben mirat, no en qüestionava l’autenticitat cronològica sinó tot just la intencionalitat política—, fins a un obert escepticisme historiogràfic, que arribà a qualificar el text de falsificació històrica construïda al s. xvii (Giménez Soler, 1944, p. 348).

En els darrers anys, l’historiador Jaume Riera i Sans (1991) ha titllat l’obra de falsària, tot atribuint-ne la paternitat a l’historiador sis-centista Jaume Ramon Vila —personatge que, certament, és, si més no, a l’arrel d’algunes de les còpies manuscrites avui conservades del text.

L’obra de Mar Batlle reprèn la lectura dels diversos manuscrits coneguts de *La fi...*—tot seguint uns criteris similars als plantejats per Xavier de Salas Bosch en l’edició de 1931—, però, alhora, assaja d’encaixar-hi una nova peça: una crònica anònima, probablement quatrecentista, transcrita al ms. 510 de la Biblioteca de Catalunya —parcialment descrit per Martí de Riquer (1983, p. 589-590), i recentment objecte d’una descripció més aprofundida per part d’alguns deixebles d’Eulàlia Duran (E. Duran (dir.), 1998, p. 205-211).

Tot refermant les conclusions de Xavier de Salas Bosch pel que fa als textos de *La fi...*, Mar Batlle destaca l’interès del manuscrit de París (Biblioteca Nacional, ms. Esp. 554), realitzat probablement vers 1598 —que ha servit de base per a les tres edicions contemporànies de l’obra— i, alhora, remarca el paper de l’historiador i sacerdot sis-centista empordanès Jaume Ramon Vila (1570-1638) com a impulsor, comentarista i prologador d’un altre manuscrit, datat el 1624 (Biblioteca de Catalunya, ms. 704). Aquest darrer text és reproduït, amb lleugeres variants, als altres dos manuscrits que coneixem de l’obra: l’encarregat el 1631 per l’historiador Dídac de Montfar i Sors (1600-1652) (Madrid, Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Història, ms. 12-27-2 (E,52)); i el da-

tat el 1626 —tanmateix, de lletra «de les darreries del s. xvii», segons Mar Batlle, i «del s. xviii», segons Xavier de Salas—, custodiat a la Biblioteca de l'Arsenal de París (ms. 8.306 (24 Esp)).

L'aportació més important de Mar Batlle rau, tanmateix, com acabem d'assenyalar, en la presentació i comparació sistemàtica amb *La fi...* d'una crònica del ms. 510 de la Biblioteca de Catalunya, que Batlle data entre 1465 i maig de 1472, per les notícies que descriu. Cal agrair, en aquest punt, l'important esforç didàctic amb què Mar Batlle basteix el seu treball: en especial, les comparacions textual i esquemàtica entre ambdós textos i els apèndixs 1 i 2, destinats a la descripció del ms. 510 i a l'edició crítica de la seva crònica —ambdós, a cura de Sònia Palau.

D'aquest context, es dedueix que la crònica quatre-centista, segons s'afirma incompleta, va ser manada copiar per Frederic Despalau —o tal vegada va ser copiada per ell mateix— en un volum miscel·lani, destinat a enaltir alguns moments gloriosos del seu llinatge. El manuscrit va ser enllestit, molt probablement, el 1598 —data en què es clouen les llistes de papes i de personatges reials, per bé que l'última notícia absoluta és de l'any 1600.

La comparació entre ambdós textos (la crònica, suposadament quatre-centista, copiada per Despalau vers 1598, i el primer manuscrit conegut de *La fi...*, probablement d'aquesta mateixa data) assenyalava notables elements de continuïtat i de divergència —que, tanmateix, caldria matisar a causa del caire incomplet d'aquella.

Així, el text de la crònica que transcriu Despalau és reproduït de manera substancial i gairebé literal en la primera part de *La fi...*, centrada en la figura de Jaume d'Urgell i en els esdeveniments històrics immediatament posteriors al Compromís de Casp. Contràriament, la segona part d'aquesta, destinada a justificar la legitimitat de Jaume d'Urgell, presenta ja nous arguments erudits, extrets d'altres obres. Finalment, la tercera part, que pretén descriure la decadència dels grans llinatges catalans com a conseqüència del Compromís de Casp, és un desenvolupament lliure —i molt ampli— d'una temàtica tot just apuntada al text quatre-centista.

La conclusió de Mar Batlle és, doncs, que sobre la base d'un text quatrecentista, un autor dels darrers decennis del s. xvi hauria introduït un seguit d'interpolacions i d'afegitons, destinats a justificar una posició política obertament anticastellana. Les darreres recerques històriques, que tendeixen a avançar als últims decennis del cinc-cents l'inici del trencament intel·lectual i polític amb la monarquia hispànica que menà a la ruptura de 1640 (vegeu: Belenguer 1996a i 1996b), vindrien a confirmar la relativa precocitat d'aquesta mutació dels continguts.

Així, per a l'autora de l'estudi, el pas d'un primer text a l'altre «transforma la crònica medieval en un text modern» (p. 76) —afirmació que potser no té prou en compte, tanmateix, l'evolució del pensament polític realitzada durant la guerra civil del s. xv (vegeu: Jaume Sobrequés, 1981).

Mar Batlle dedica un darrer capítol (i els apèndixs 3 i 4) a aprofundir en la personalitat de Jaume Ramon Vila, que pot ser considerat, com hem assenyalat ja, el primer editor i prologuista del text, i a qui Jaume Riera i Sans apunta com a autor de l'obra. Així, Vila destaca en la doble faceta d'heraldista —autor d'un important *Tractat d'armoria*— i, ensems, d'historiador crític amb els textos que aleshores es publicaven a la Corona de Castella —com el *Compendio historial* d'Esteban de Garibay—. En opinió de Mar Batlle, tanmateix, “no sembla gaire probable identificar-lo amb l'autor de *La fi del comte d'Urgell*”. (p. 74) —tot i que, en aquest punt, el lector podia esperar una argumentació més acabada.

Des d'un punt de vista metodològic voldríem remarcar dos trets de l'obra. D'una banda, el treball és fruit, en gran part col·lectiu, d'una recerca universitària dirigida per Eulàlia Duran, en el marc de dues assignatures de doctorat. D'altra banda, l'obra mostra la importància dels manuscrits com a eines de difusió d'informació i de cultura en la Catalunya moderna, més enllà del protagonisme gairebé absolut dels textos impresos que ha caracteritzat certs estudis bibliogràfics.

En el pla del contingut, l'obra de Mar Batlle planteja un munt d'interrogants. Qui va ser l'autèntic autor de la crònica quatrecentista? Qui va reelaborar —i, al capdavant, escriure— *La fi del comte d'Urgell*? Quines relacions —intel·lectuals, polítiques i socials— va establir amb la Catalunya del seu temps? Per quines vies el text va arribar a Frederic Despalau —i, indirectament, a Jaume Ramon Vila, Dídac Monfart i Sors, Rafael Cervera, Francesc Diago, Esteve de Corbera i altres his-

toriadors catalans del xvii? Quin va ser el motiu del seu èxit —a la Catalunya barroca del xvii, a la romanticopositivista del xix i en la més crítica i europeïtzant del noucentisme?

En un altre sentit, la fixació d'un text quatrecentista (per bé que incomplet) permet desllindar alguns passatges de *La fi...*, on ja havia estat notada la influència d'altres obres posteriors al s. xv. Així, Batlle confirma, com ja vam assenyalar en la nostra tesi doctoral (editada el 1997), la relació de filiació entre un passatge de les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell —redactades entre 1495 i 1513 i editades el 1547— i el relat de *La fi...*: ens referim a l'episodi del vectigal, que enfrontà Ferran I i la ciutat de Barcelona, i a l'amenaça que aquell proferí contra el cap i casal en marxar vers Igualada. Ja aleshores afirmàvem “que *La fi del comte d'Urgell*, si més no tal com la coneixem avui, no va ser escrita entre 1466 i 1479, com ha pretès l'editor, sinó amb posterioritat a 1547, data de la publicació de les *Cròniques d'Espanya*. [...] El més versemblant és que l'autor de *La fi del comte d'Urgell* —o el seu darrer redactor i interpolador— tingués damunt la taula, per al seu ús, l'edició de 1547 del text de l'arxiver [Carbonell]”. (Pere Miquel Carbonell, 1997, I, p. 84-85; *vid.* també: II, p. 171-172).

Per contra, d'altres passatges que, *a priori*, semblen elaborats en dates molt pròximes a la guerra civil del xv no veuen confirmada aquesta datació. Esmentem-ne tot just un, d'un gran valor conjuntural. Segons el relat de *La fi...*, Joan II és autor intel·lectual en solitari —i coautor material, amb els seus germans— de l'assassinat de Jaume d'Urgell. De les darreres paraules d'aquest es desprèn profèticament l'inici de la guerra civil de 1462 (*La fi...*, p. 88-92). ¿Tot plegat no ens commina a creure que aquest passatge manifesta un interès polític estrictament coetani a la contesa bèl·lica del xv? ¿O és que l'odi, tan explícitament singularitzat, pel tercer Trastàmara continuava vigent a la fi del s. xvi?

Voldríem introduir encara un altre element de reflexió. Sorprèn que, al llarg de *La fi...* no s'argumenti en cap moment, per justificar els límits del poder reial, el fet que el nou monarca havia estat elegit amb pactes. Aquesta línia d'argumentació plana decididament sobre el debat polític a Catalunya, si més no a partir de 1622 —quan es consolida una visió extrema, no pas del Compromís de Casp, sinó de la llegenda d'Otger Cataló i el lliurament del Principat a Carlemany (Alcoberro, 1999). L'absència d'aquest element tendeix a fer avançar la redacció de *La fi...* a abans d'aquella data, i ve a confirmar la proposada per Xavier de Salas i Mar Batlle.

En un altre sentit, la contraposició que l'autora planteja entre «crònica (historiografia) o novel·la (literatura de ficció)» (p. 27) ens sembla, si més no, anacrònica. ¿Cal remarcar, a hores d'ara, que la història neix com una disciplina dels *studia humanitatis*, destinada a omplir de continguts la retòrica?

Amb l'estudi de Mar Batlle sabem algunes coses més de *La fi del comte d'Urgell*. I, tot recuperant-ne una baula bàsica, s'obren nous arguments per refermar la seva condició, com a mínim parcial, de font històrica coetània. Un motiu més per continuar investigant sobre el seu autor o autors —i sobre les seves intencions i pensament polític.

AGUSTÍ ALCOBERRO
Universitat de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOBERRO, Agustí (1999): «Pactisme et absolutisme. La pensée politique dans la Catalogne moderne (xve-xviii siècles)»; *La construction de l'état-nation: France, Espagne, Pays nordiques (xixe-première moitié du xxe siècle). Colloque International*. Toulouse: Univ. de Toulouse-II Le Mirail. [En premsa].
- BELENGUER, Ernest (1996a): «La Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)», pròleg al vol. III dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. IX-XLV.

- BELENGUER, Ernest (1996b): *Cataluña: De la Unión de Coronas a la Unión de Armas (1479-1626)*. Madrid: Arco/Libros.
- CARBONELL, Pere Miquel (1997): *Cròniques d'Espanya*. 2 vols. Edició crítica d'Agustí Alcoberro i Pericay. Barcelona: Barcino.
- COLL I ALENTORN, Miquel (1948): «El problema de l'autenticitat del *Llibre de feyts d'armes de Catalunya*», dins Bernat Boades: *Llibre de feyts d'armes de Catalunya*, IV. Barcelona: Barcino.
- DURAN, Eulàlia (ed.) (1998): *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*. Barcelona: IEC.
- GIMÉNEZ SOLER, Andrés (1899): «*Scriptura privada o La Fi del Comte d'Urgell*. Crónica del s. xv. Estudio Crítico». *Revista crítica de Historia y Literatura españolas, portuguesas e hispano-americanas*, IV (1899), p. 1-9.
- GIMÉNEZ SOLER, Andrés (1944): *La Edad Media en la Corona de Aragón*. Barcelona, Labor, 1944.
- SALA BOSCH, Xavier (ed.): *La fi del comte d'Urgell* (1931). Barcelona: Barcino.
- RIERA I SANS (1991): «Falsos dels s. XIII, XIV i XV». *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III. Barcelona: PAM, 1993 [Alacant, 1991], p. 425-491.
- RIQUER, Martí (1983): *Heràldica catalana*, 2. Barcelona: QCr, 1983.
- SOBREQUÉS, Jaume (1981): «Pàtria, nació, terra, cosa pública i principat en el llenguatge polític de 1462-1472», pròleg a PELÁEZ, Manuel J.: *Catalunya després de la guerra civil del s. xv*. Barcelona: Curial, p. I-XVI.